

لوک کہانی راجا پورس دیاں نینہاں تے سبھا

ڈاکٹر سعید خاور بھٹنا ☆

Abstract

This article is an analysis of the story of Raja Poros as it appears in Punjabi folklore. A comparative study of the Punjabi version with Greek, Ethiopian, Arabic, Persian and Sanskrit versions has been made with the help of historical evidences. The battle between Alexander and Poros as it has been depicted in Punjabi folklore shares many similarities with the descriptions of the battle narrated in other languages. All the historians agree that Poros was more heroic than Alexander. According to Punjabi folk tradition, it is moral strength along with bravery which makes a person hero.

راجا پورس پنجاب دا اچھا سورما ہے، جیہدی سورم گتی نوں جگت پدھر اُتے سراہیا گیا ہے۔ 327 ق م وچ ویہت دے کنڈھے اُتے سکندر مقدونی تے راجا پورس وچکار لڑی جان والی لڑائی (1) وچ سکندر دے نال یونانیاں توں اڈ پر اجیاں جوہاں دیاں فوجاں وی شامل ہان۔ ایہناں سمکالیاں دیاں روایتاں اُتے ای یونانی، لاطینی، سریانی، پہلوی تے حبشی دیاں سکندر بارے تاریخاں اُسریاں۔ ایہہ تاریخ وت عربی، فارسی وچ وی نظر بندی ہے۔ ایہناں روایتاں وچ تاریخ تے افسانہ چھیاں پائندے دکھالی دیندے ہن، پر ہک گل سبھناں کول سٹھی ہے کہ

راجا پورس جنی بہادری مال اکھوتی ”فاتح عالم“ دا مقابلہ کیتا، اوہدی دوج نہیں ملدی۔ تاریخ دے عربی، فارسی سوئے پنجاب دے کلاسیکی شاعراں کولوں گھے ماہن، اوہناں دے کول سکندر دا حوالہ تاں سچ سچا ویکھیا جاسکدا ہے، پر پورس دی بہادری نوں اوہناں کدی نہیں وڈیا۔ انگریزی راج گروں یونانی تے لاطینی سومیاں دے انگریزی ترجمیاں راہیں پنجاب دے باؤ سوجھوان لہندی مورخاں دی وچار دھارا توں جانو ہوئے۔ کجھ سوجھواناں دا وچار ہے کہ سنسکرت وچ سکندر مقدونی دے ہلے داسرا ملدا ہے، پر اسیں اگے چل کے ایہدے بارے اپنے وچار پیش کریاں۔ ہرکھ والی گل ایہہ وے کہ تاریخ دے پناں اُتے پورس دی جیہڑی مورت اگھڑی ہے، ایہہ دو جیاں قوماں دی دین ہے۔ پنجابی آپوں پورس نوں کیوں ویکھدے ہن؟ ایس کچھوں پنجاب دا پلا سکھنا ای رہیا ہے۔

اسیں 1991ء وچ لوک کتھی میںیں کمال دین کولوں ”راجا پورس“ دی کہانی نیتہ بند کیتی ہا، جیہڑی کورنمنٹ کالج لہور دے ”راوی“ 1993ء وچ چھپی۔ (۲) ایہدے مگروں اسیں ”کمال کہانی“ وچ شامل کیتی۔ جدوں اسیں کمال دین توں پچھیا کہ تساں ایہہ کہانی کیہدے توں سنی ہے تاں اوہناں اساڈے سول دے جواب وچ دسیا:

”پیو داوے دیاں گلاں وچوں میرے ہتھیں کجھ نہیں آیا۔ میں تاں اوہوں بال ہام، جدوں اوہ موئے۔ ماما میرا جیہڑا ہے، اوں نوں گلاں تے کہانیاں یاد ہان۔ اوہدے کولوں میں سُن کے پکائیاں ہن، ”اکبر بادشاہ دی“، ”راجپوتاں دی“، ”راجے پورس دی“، ”راجے کرناں دی“، ”باقی دیاں ایڈوں آدوں“۔ (۳)

راجا پورس دی کہانی انج ہے کہ ایران دا شاہ دارا سے دانشا بھر بادشاہ ہويا ہے۔ اوہوں مقدونیہ دا بادشاہ فیلتوس وی اوہدے اگے نکلے تاریندا ہا۔ (۴) جدوں فیلتوس دا پتر سکندر بادشاہ بندا ہے تاں اوہ دارے اگے نکلے تارن توں ماہر تھیندا ہے۔ شاہ دارا مقدونیہ اُتے حملہ کریندا ہے تاں دارے دے دو وزیر سکندر مال رل جاندے ہن تے اوہ دارے نوں پھڑو کر چھڈ دے ہن۔ پھڑو دارا سکندر نوں وصیت کردا ہے کہ جے توہیں ایران تے شاعی کرنی ہے تاں میری دھی مال

شادی کر لیں۔ سکندر ایران دی فتح مگروں دارے دی دھی مال شادی کر لیندا ہے تاں سکندر دی بیانی نوشاپہ وی یونان توں ایران آ جاندی ہے۔ ارسطو سکندر نوں نوشاپہ دے پیلپ توں ہکدا ہے۔ ارسطو دے ہنکتن تے سکندر کھلور بندا ہے۔ نوشاپہ نوں پتہ چلدا ہے کہ سکندر پنجاب اُتے حملہ کرو ہے تے اوتھوں دے راجا پورس دا بھو اوہدے من وچ بیٹھا ہویا ہے۔ نوشاپہ سوداگراں دا بابا پاپا کے پنجاب آ جاندی ہے۔ اوہوں رکھنی دا دیہاڑ ہے۔ اوہ کسے طرح پورس دے محل تیکر اپڑا ویندی ہے۔ نوشاپہ پورس نوں آ کھدی ہے کہ میتھے بھرا کوئی نہیں تے میں تینوں بھرا بناون آئی ہاں۔ پورس ہتھ اگے کر دا ہے تاں اوہ گانا بھندی ہے۔ پورس آ کھدا ہے لاگ منگ۔ نوشاپہ آ کھدی ہے جے سکندر تیرے اُتے حملہ کرے تاں اوہنوں قتل وی نہیں کرنا تے قید وی نہیں کرنا۔ انج پورس اوہنوں بھین بنا لیندا ہے۔

سکندر ٹیکسلا فتح کرن مگروں راجا پورس دی شاعی ول ودھدا ہے۔ اوہ پورس آل کیں ایلچی گھلدا ہے کہ ہتھیار سٹ۔ اوڑک سکندر اک کے آپوں پورس دے دربار وچ ایلچی بن کے جاند ا ہے۔ پورس سجان لیندا ہے کہ ایہو سکندر ہے۔ پورس اپنے اک فوجی دستے مال سکندر نوں واپس گھل چھڈ دا ہے۔ جدوں لڑائی ہوندی ہے تاں پورس سکندر اُتے وار کرن لگدا ہے تاں اوہدی نظر گانے تے پیندی ہے تاں اوہنوں اپنا قول یاد آ جاند ا ہے۔ اوہ سکندر اُتے وار نہیں کریندا سگوں اوہدے دو گھوڑے ڈھاہ لیندا ہے۔ لڑائی وچ پورس پھٹڑ ہو جاند ا ہے۔ سکندر پورس توں پچھدا ہے کہ تیرے مال کیہ سلوک کراں؟ پورس آہدا ہے جو بادشاہ بادشاہواں مال کر دے ہن۔ سکندر تے پورس دی صلح ہو جاندی ہے۔ پورس نوشاپہ دی شادی سکندر مال کر دیندا ہے۔ ایہدے مگروں سکندر شورکوٹ تے ملتان اُتے حملہ کریندا ہے۔ ملتان دے قلعے توں اوہنوں تیر لگدا ہے تاں اوہ اگے ودھن دا ارادہ بدل لیندا ہے تے باہل جا کے اوہدی جان نکل جاندی ہے۔

ایس کہانی وچ کئی ایہیاں تاریخی حقیقتاں ہن، جیہناں نوں یونانی، لاطینی، حبشی، عربی تے فارسی مورخاں کول وی ویکھیا جاسکدا ہے۔ پہلی صدی عیسوی دے مورخ آئرین نوں سکندر دے ہلیاں دے حوالے مال معتبر حیثیت حاصل ہے۔ اساڈے کتھی تے آئرین کول کئی واقعاتی

سائجھاں ملدیاں ہن۔ کتھی دے آکھن موجب:
 ”سکندر ٹیکسے اُتے آ گیا ہے۔ راجا امبھی ہویا ہے ٹیکسلا داراجا۔ اوس باجھ لڑائی دے
 ہتھیاسٹ ورن۔“ (۶)
 آسین داوچار ویکھو:

"He also received the presents of Taxiles the Indian, being two hundred talents of silver, three thousand oxen, above ten thousand sheep, and thirty elephants; seven hundred Indian horse were sent to his assistance by that prince, who also made him a surrender of his capital, the largest and most populous of all the cities between the rivers Indus and Hydaspes." (۶)

لوک کہانی موجب و بہت دریا پورس دیاں فوجاں کئی مہییاں ٹیکر یونانیاں نوں ماعی ٹپن
 دتا۔ ایہناں جھڑپاں وچ ای پورس دا پتر مری گیا۔ آسین نے پورس دے پتر دے مرن دی دس
 تاں نہیں پائی، پر دریا دے کنڈھے اُتے پورس دے پتر نوں سکندر دا مقابلہ کر دیاں دکھایا ہے۔

"Other authors relate, that the Indians who accompanied Porus's son attacked Alexander and his body of horse, as soon as they set foot upon the bank; and as he had the greatest part of the forces wiht him, Alexander himself there received a wound, and his horse Bucephalus, which he exceedingly prized, was slain by Porus's son." (۷)

لوک کہانی وچ دسیا گیا ہے کہ سکندر نوں ملتان دے قلعے توں ای مارو تیر لگا۔
 ”بھیر یوں جا کے سکندر ملتان اُتے دھاوا کیتا ہے۔ شور کوٹ لتاڑ کے گیا ہے۔ ایہہ
 بھڑ اوس ویلے دے ہن۔ ملتان فتح ہو گیا تے آپ پھڑ ہو گیا تے باقی دے پنجاب نوں کجھ
 نیہوں آکھیا۔“ (۸)

میکر نڈل نے سکندر دے مڈھلے مورخاں آسین، سٹرابو تے پلوٹارک دے حوالے مال

لکھیا ہے کہ ملوئی دے قلعے وچ ای سکندر نوں تیر لگا، جیہڑا اوہدی موت دا کارن بنیا۔ اساڈے اتہاس کار ایس گل بارے سمت ہن کہ ملوئی توں مراد ملتان دا قلعہ ای ہے۔ میکرنڈل دے لفظاں وچ:

"But according to Arrian, Strabo, and Plutarch, the city where Alexander was nearly wounded to death belonged to the Malloi." (۹)

یونانی مورخ کیلس تھینز (Callisthenes) ارسطو دا شاگرد ہاتے سکندر دے دُونیاں توماں اُتے حملیاں سے اوہدے مال ہا۔ اوہ واقعیان نوں لکھن سے یونانیاں دیاں تھوڑاں تے دُونیاں توماں دے گناں نوں وی سراہندا۔ سکندر نے اوہدے سچ توں کھج کے پنجاب وچ اوہنوں پھاہے لوا چھڈیا۔ کیلس تھینز دی یونانی لکھت دا پہلاں پہل پہلوی وچ ترجمہ ہویا تے وت چھویں صدی عیسوی وچ سریانی وچ اُتار کیتا گیا۔ ایتھوپیا دیاں تاریخی روایتاں اُتے وی کیلس تھینز دا اثر نیا ویندا ہے۔ اتھے ایہہ گل کرنی کتھو ویں نہ ہوسی کہ ایتھوپک ریت وچ پورس نوں زخمی ہوندا نہیں دکھایا گیا سکندر نوں پورس مال جنگ ویلے چانن ہو گیا ہا کہ ایس لڑائی دا سازئی تباہی ہے۔ سکندر جنگ وچ ای پورس آل صلح داسنیا گھلیا تے اپنے کجھ مفتوحہ علاقے پورس نوں دے کے صلح کیتی۔

ای۔ اے۔ والس نج نے پہلوی، سریانی تے حبشی زبانوں دے کھڑیاں دا "The life

And Exploits of Alexander The Great Being A Series of Ethopic

Texts" دا انگریزی ترجمہ دو جلدوں وچ 1896ء وچ چھپیا۔ ایہناں لکھتاں وچ وی پورس دی

بہادری دے سوہلے گائے گئے ہن۔ پنجابی لوک کہانی وچ پورس نے سکندر دے دو گھوڑے

ڈھاہے ہن۔ حبشی روایت وچ وی سکندر دی پنجابیاں مال جنگ وچ گھوڑی توں ڈھاہندیاں دکھایا

گیا ہے، پر اوہناں دی لوک ریت وچ ایہہ سبھ کجھ جادو پاروں ہويا۔

"Then Porus, the king of India, called the magicians from the temple of his god and they cast a spell upon Alexander, and his mare

rose up under him and threw him on the ground, and she refused to rise up until he could lead her; now she was the mare which had by sorcery been born at the same time as himself. And Alexander thought that he would be conquered, and he was in great tribulation about himself and about his soldiers." (۱۰)

عربی مورخ دیناوری تے طبری دیاں روایتاں کچھے سریانی تے حبشی تاریخ سہج سہج ویکھی جاسکدی ہے۔ انجیوں وانگوں فارسی شاعر فردوسی دیاں روایتاں کچھے پہلوی دی تاریخ دارنگ جھلکارے پیا ماردا ہے۔ آتھے آسیں عربی، فارسی، ریت مال ایس کہانی دی سانجھ دی ہک ہک وگی دینے ہاں۔ پنجابی لوک کہانی موجب:

”اوس زمانے جیہڑا نکالنے بنیا ہو یا ہا سونے دے انڈے بنا کے دیندے ہائے۔ فیلتوس فوت ہو گیا ہے تاں ستارھاں سالاں دی عمر وچ سکندر بادشاہ بنیا ہے تے پیو دی گدی اُتے بہہ گیا ہے۔ چھماہی گزری کھلی ہائی کہ ہلکارے بادشاہ دے آگن تے اوہناں آکھیا، ”اوہ انڈے دے۔“ سکندر آکھیا، ”اساڈی اوہ گلوں مرگئی ہے، جیہڑی انڈے دیندی ہائی۔“ (۱۱)

پال وین فیلتوس نے دیناوری دے وچاراں دے ویاکھیا کردیاں لکھیا ہے:

"This is obviously a revision of what al- Dinawari, among other writers, says when he notes that Philip used to pay Dara a thousand golden eggs as tribute, and that, when Dara asked Alexander to do the same, he responded, "The hen that laid those eggs is dead." (۱۲)

پنجابی لوک ریت موجب ایران و بادشاہ دارا سکندر مقدونی مال جنگ کردیاں زخمی ہو ویندا ہے۔ زخمی دارا سکندر نوں متاں دیندا ہے۔

”دوئی مت ایہہ دے کہ ایہہ قوم جیہڑی میری ہے، ایہہ تینوں شای نہ کرن دیسی تے نہ ای میں ایہناں نوں بھلنا ہاں۔ توہیں ایہناں دے ہتھوں مری جاونا۔ توں دھی میری مال شادی کریں تاں توں ایس قوم اُتے شای کر سکیں۔“ (۱۳)

پال وین فیلڈ نے طبری دے حوالے مال لکھیا ہے:

"Al-Tabari's depiction of the deathbed scene is even more interesting for rather than using this episode as an opportunity to talk abstractly about the vicissitudes of power he has Dara tell Alexander that all will be well if Alexander marries his daughter Rushanak. The important thing, Dara says, is that Alexander should "perpetuate the Persian nobility and not allow others to rule over them." (۱۴)

”شاہنامہ فردوسی“ وچ وی زنجی دارا سکندر نوں ایہا مت دیندا ہے، جیہڑی عربی تے

پنجابی ریت وچ دکھالی دیندی ہے:

زمن پاک تن دختر من بخواہ
 بدارش بہ آرام درپیشگاہ
 کجا مادرش روشنک نام کرد
 جهان را بدو شاد و پدram کرد (۱۵)

برصغیر پاک و ہند دیاں زباناں وچوں سنسکرت نوں کلاسیکی حیثیت حاصل ہے۔ سکندر دے پنجاب اُتے حملے سے سنسکرت وی سکھراں نوں چھوہ رہی ہا۔ کجھ کھوجیاں ”پورو“، ”پورے“ تے ”پاؤراں“ دے قبلیاں دی اودوں ہوند دا ویرواتاں دتا ہے (۱۶) پر سکندر دے پنجاب اُتے حملے تے پنجابیاں دے مقابلے بارے ایہناں لکھتاں وچوں وی دس نہیں پیندی۔ N. Gopala Pillai نے ”سکندر پُراں“ ”چاند گلیہ اُنشد“ تے ”مہا بھارت“ دے حوالے مال ایہہ دسیا ہے کہ سکندر مقدونی دا ویرواتاں سنسکرت دیاں پرانیاں لکھتاں وچ ملدا ہے۔ اوہناں دی وچار دھارا دا نمونہ دیکھو:

"Alexander married the beautiful princess Roxana the daughter of the king of Bactria; and Skanda is said to have married

Sena or Deva Sena, daughter of Mrtyu according to Skanda Purana and daughter of Prajapati according to the Maha Bharata. Now it is a well recognised symbol of language that proper names are contracted in actual usage, and the end often chosen to designate the whole."(۱۷)

اُتلے حوالے وچ یونانی تے فارسی دے جیہڑے وکویں ماں گنوائے گئے ہن ایہہ پنجابی لوک ریت تے علمی ریت دوواں دا حصہ بندے دکھالی نہیں دیندے۔

لوک کہانی وچ ورتے ماواں ارسطو، سکندر، نوشاپہ، دارا تے مقدونیہ توں سچ سجا اندازہ ہوندا ہے کہ ایہہ کہانی عربی، فارسی ریت دے تحت جھوی ہے۔ اتھے دوگلاں کوہ کوچریاں ہن۔ ایس کہانی وچ پنجابی سجا کتھے دکھالی دیندا ہے۔ دوئی ایہہ کہ کیہ عربی، فارسی ریت وچ بُدیاں کہانیاں ہو جاندیاں ہن؟ یونانی مورخاں پنجاب وچ سکندر نال تن وڈیاں لڑائیاں دی دس پائی ہے۔ سکدر نوں اپنے جیون وچ سبھ توں اوکھی جنگ راجا پورس نال ای لڑنی پئی۔ ایہدے مگروں یونانیاں سانگہ تے ملتان دے قلعے کوئی راہ ویندیاں فتح ماہن کر لے۔ ایہناں جنگاں وچ وی وڈی تباہی مچی تے اوڈک سکدر دی فوج ستلج دریا جھاگن توں ماہرتھی گئی تے اوہدا گنگا، جمنا ول ودھن داسفنا کھیر وکھیر ہو گیا۔ میکر نڈل دے آکھن موجب:

"Alexander, with all his matchless startegy, could not have averted such a catastrophe; for what is the record of his Indian campaigns? We find that the toughest of all his battles was that which he fought on the banks of the Hydaspes against Poros; that he had hot work in overcoming the resistance of the Kathaians before the walls of Sangla; that he was wounded near to death in his assault upon the Mallian stronghold; and that in the valley of the Indus he could only overpower the opposition instigated by the Brahmans by means of wholesale massacres and executions."(۱۸)

پورس دی بہادری نوں تاں تن بر اعظماں یورپ، ایشیا تے افریقہ دے اتہاس کاراں
نے سلاہیا ای ہے، پر سائنگہ تے ملتان دے سورے لوک ریت دا حصہ نہیں بن سکے۔ اساڈے
کفھی نے پورس نوں بہادر ہون دے مال مال اخلاقی سطح اُتے جتدیاں دکھایا ہے۔ سکندر ایلچی بن
کے پورس دے دربار وچ آ وندا ہے تاں پورس سجان لیندا ہے۔ کفھی دا وچار ویکھو۔

”ایلچی اٹھیا ہے۔ تلوار میان وچوں چھک کے گرسی اُتے ٹھوکی سو۔ آ کھیوس، ”ہمن سدیا
ای۔ میں ہاں اوہدا نمک خوار۔ میرے ہونداں مت کمیہ سدیں۔ میں حلق کولوں زبان چھک
لیساں۔“ راجپوت بل اٹھن۔ ”ایہہ کون ہے؟“ پورس وری کڈھ کے آ کھیا، ”میں سکندر دی
کنڈیوں پچھے تاں کمیہ نہیں سدیندا۔ میں سکندر دے مونہہ اُتے پیا کمیہ سدینداں۔ کمیہ نہیوں
تاں ہو رکیہ؟“ وزیراں ہائے ہائے کیتی۔ ایہہ تاں ایلچی ہويا۔ اوس آ کھیا، ”ایلچی میرے کول اگے
وی آ وندے رہندن۔ ایہہ شاعی اگ ہے جیہڑی اکوں کھاوندی ہے۔ اگ ڈکیندی پئی ہے اگ
نوں۔“..... پورس آ کھیا ہے، ”خبردار سکندر ہے تے آیا ہے ایلچی بن کے۔ ایلچی مارنا رانھی کائی
نہیں۔ مڑ تاں میرے جیڈا کمیہ کوئی نہیں کہ سکندر آوے ایلچی بن کے تے میں ایلچی مروا گھتاں۔
جا سکندر پلا جا بھیڑا کیتا ہی کہ ماہیا آ ونا۔“ (۱۹)

ویہت دی لڑائی ویلے سکندر پورس دے وار پٹھ آ وندا ہے، پر نوشاپہ دے بھھے گانے
تے نظر پیندی ہے تے سکندر نوں قتل نہیں کردا۔

”سکندر گھوڑے اُتے چڑھ کے آیا ہے۔ پورس ہاتھی اُتے ہا، پورس ہتھ الار کے سٹواں
بر چھا مارن کان بر چھا تولیا ہے۔ شست تھہر اون لکیاں گانے تے نظر پئی سو۔ ہنجوں پیاں
سو۔ ہائے زبانی، تینوں وڈھ سٹاں۔ ہمن راجپوت نہیوں رہندا جے سکندر ماراں۔ بر چھا مار کے
گھوڑا ڈھاہ لیا سو۔ سکندر دُونے گھوڑے اُتے مڑ چڑھ کے آیا ہے۔ ایس دوآ وی بر چھے مال
ڈھاہ لیا ہے۔“ (۲۰)

انسانی تاریخ وچ ایہہ گل تاں سبجے ای ویکھی جاسکدی ہے کہ گوڑ، پلاں تے مکرنال
کنیاں ای جنگاں جتیاں جاندیاں رہیاں ہن۔ لہندے دی سوجھ توں لے کے ”مہابھارت“ تیکر
ایس گل دی دس پیندی ہے کہ محبت تے جنگ وچ سبھ کجھ جائز ہوندا ہے۔ پنجاب دی ہزاراں

ورھیاں دی سورم گتی ریت ایہناں وچاراں دا ہنگارا نہیں بھریندی۔ پنجابی وسیب نے سورما اوہنوں ای نیا ہے، جیہڑا اوکھے توں اوکھے حالات وچ وی جیون دیاں اُچیاں قدراں دی راکھی کردا ہے۔ بھین دے رشتے دا آور، کیتے قول پالنے تے ہوندی طاقتے نل جانا ایہہ اوہ قدراں ہن جیہناں نوں پنجابی وسیب ہمیشہ سراہیا ہے۔ اُتے دتے دوویں واقعے بھاری تاریخی سچ نہ ہوون، پر ہک بدیسی دھاڑ وی دے مقابلے تے پورس کان پنجابیاں دے گل اچیت وچ بیٹھی پریت دی گھاڑ جا پدے ہن۔

جیویں اسیں پہلاں نتاریا ہے کہ ایس کہانی اُتے عربی، فارسی ریت دا پرچھاواں ہے۔ اصل وچ لوک ادب تے وچار دھارا دا کوئی حد بنا نہیں ہونداتے نہ ای ایہہ ٹھلھیاں ٹھلھیاں سکدیاں ہن۔ کہانیاں دی آواجائی تاں ست سمندراں توں پار تیکر وی دکھالی دیندی ہے۔ اساڈی ریت وچ ’یوسف زلیخا‘، ’داستان ہیر حمزہ‘، ’جنگ نامہ امام حسین‘ تے ہور کنا کجھ باہروں آن رلیا ہے۔ ایہہ کہانی تاں اساڈا پر تیا ورشہ ہے، جو سکندر دیاں پراجیاں توماں پورس بارے جوڑیا ہے۔ پال وین فیلڈ نے سکندر بارے پرچلت تاریخ دے تیرھاں سچے گنوائے ہن، جیہڑے جگت پدھر اُتے وچارے گئے ہن۔ اوہناں وچوں ہک سچا سکندر تے پورس دی جنگ وی ہے۔ (۲۱) انج جا پدا ہے کہ پراجیاں توماں نوں جدوں سکندر توں ودھ بہادر پورس لکریا تاں اوہناں اوہدی سو بھا کر کے اپنی کسے ہینا دی تلافی وی کیتی ہوئی۔ یاں بہادری ورگی قدر دی سچی سراہنا۔ کلاواں دے کھیتز وچ وت وچارن تے وت آکھن سدا توں لگا آیا ہے، پر جدوں کسے وچار دھارک منصوبہ بندی توں اڈ لوک ریت ایہہ ذمہ واری اپنے کنھاڑیاں اُتے چکدی ہے تاں کسے قوم دے گل اچیت دا اظہار ہوندی ہے۔ کہانی نوں ہک گل دے طور تے ویکھیا ونجے تاں ایہدی بُمت، بولی، تجسس، مانکی ڈھنگ، پنجابی وسیب دی سورم گتی دا پیمانہ، رکھی تے شادی دیاں رسماں، کلاسیکی تے لوک ادب دیاں مثالاں راہیں جذبیاں دے اتار چڑھا دے بیان پاروں لوک ریت وچ رچی ہوئی ہے۔ انج ایہہ پنجابی لوک ادب تے زبانی تاریخ دا نکھر واں انگ بن گئی ہے۔

حوالے/حاشیے

- (۱) Buddha Prakash, History of Poros (Patiala: Punjabi University, 1967)38
- (۲) سعید بھٹنا، ”راجا پورس“، راوی، 80 (1993ء): 266-76
- (۳) سعید بھٹنا، کمال کہانی (لہور: سانجھ، 2006ء) 22
- (۴) سکندر دے باہلے اتھاس کاراں اوہدے پیو دا ماں فلپ لکھیا ہے۔ لوک کہانی وچ اوہدے پیو دا ماں فیلقوس ہے۔ فردوسی نے وی ”شاہنامہ فردوسی“ وچ فیلقوس ای لکھیا ہے۔ خورے پنجابی ریت وچ ایہہ ماں فردوسی دے اثر پاروں آیا ہووے۔
- (۵) بھٹنا 40
- (۶) Arrian, Arrian's History of Alexander's Expedition Trans. Mr Rooke. vol:2 (London: R. Lea; J. Nunn; Lackington, Allen And Co, 1814) 7.
- (۷) Arrian 27.
- (۸) بھٹنا 46
- (۹) J.W.M'Crindle, ed., The Invasion of India By Alexander The Great (London: Methuen & Co, 1969) 236.
- (۱۰) E.A. Wallis Budge, Trans, The Life And Exploits of Alexander The Great Being A series of Ethopic Texts, vol 2 (London: C.J. Clay and sons, 1896)121
- (۱۱) بھٹنا 29
- (۱۲) Paul Weinfield, "The Islamic Alexander A Religious And Political Theme in Arabic And Persian Literature," diss., Columbia U, 2008,61.
- (۱۳) بھٹنا 31
- (۱۴) Weinfield 61.

(۱۵) فروری، شاہنامہ فروری، جلد سوم (تہران: انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی،

۱۳۷۰ ش) ۱۳۶۶

(۱۶) Prakash 20.

(۱۷) Proceedings of the All India Oriental Conference, vol IX

(Trivandrum: Government Press, 1937) 955-97.

(۱۸) M'Crindle 4.

(۱۹) ۴۲

(۲۰) ۴۴

(۲۱) Weinfield 31.

